

CECILIA MATICIUC
Drd., Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

A. Soljenițin și lumile reclusiunii

A. Soljénitsyne et les mondes de la réclusion

Mots-clés: les mondes de la réclusion; littérature des camps; témoignage; l'enfer concentrationnaire; ascèse.

Résumé: Les mondes de la réclusion que Soljénitsyne a connus et reconstitués dans son discours littéraire sont: le camp, la prison, la déportation et la clinique d'oncologie, mais sa vision sur la réclusion couvre l'état soviétique dans son ensemble. Ces mondes clos sont cachés et la vérité est dissimulée pour les personnes de l'extérieur à l'intermédiaire du système pénitentiaire, qui est fondé sur le mensonge. Les mondes de la réclusion sont des cercles de l'Enfer concentrationnaire (la privation de liberté implique la souffrance), et la transition d'un monde à l'autre – d'un cercle de l'Enfer à l'autre – est possible. Toutefois, dans l'œuvre de Soljénitsyne, le sens profond de ces mondes est donné par la lumière de la foi en Dieu, qui rend le bonheur possible.

Destinul lui Aleksandr Soljenițin este unul excepțional, lucru care a susținut într-o mare măsură popularitatea sa. Scriitorul rus, care a cunoscut reclusiunea sub diverse forme, a înțeles că este dator să comunice adevărul său despre spațiile de detenție staliniste, reconstituind lumile reclusiunii în discursul literar (romanele *Primul cerc* și *Pavilionul canceroșilor*, nuvela *O zi din viața lui Ivan Denisovici* și lucrarea monumentală *Arhipelagul Gulag*). Văzută prin ochii lui Soljenițin, imaginea reclusiunii are o amploare ce dă fiori: închisoarea, lagărul, deportarea și clinica oncologică sunt tot atâtea lumi închise, incluse într-o mai vastă lume închisă, care este însuși statul sovietic. Sunt lumi create artificial, a căror rațiune de a exista este libertatea îngrădită. Dacă, altădată, la Dostoievski, răul din lume lua forma „libertății de nimic îngrădite”, după aproape un secol, omניה apare confruntată, la Soljenițin, cu răul ce provine din „libertatea îngrădită”¹.

Specificul închisorilor și lagărelor staliniste, așa cum le cunoaștem prin medierea lui Soljenițin, constă în faptul că ele sunt foarte numeroase și camuflete, ascunse pentru lumea liberă: „Miile de insule ale Arhipelagului fermecat sunt risipite de la strâmtoarea Bering până la Bosfor. Sunt invizibile, dar ele există, și de pe o insulă pe alta, tot așa de invizibil, însă permanent, trebuie transportați captivii invizibili, care au însă trup, volum și greutate”². Tot ce are legătură cu aceste lumi apare mistificat și adevărul este bine păzit, căci forța sistemului concentraționar se bazează tocmai pe minciună. Imaginea care încheie romanul *Primul cerc* subliniază acest lucru: camioanele care transportă deținuții de pe o „insulă” pe alta poartă

---

¹ V. Sorina Bălănescu, *Spiritul lui Soljenițin: libertatea și locul din vis*, în „Studii de slavistică”, vol. 7, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1996, p. 73.

² A.I. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. I. Traducere, note și tabel cronologic de Nicolae Iliescu. Postfață de Alexandru Paleologu, Editura Univers, București, 1997, p. 350.

inscripția multilingvă „Carne” și astfel dau impresia celor neștiutori că Rusia este bine aprovizionată cu alimente.

În afară de metafora puternică a arhipelagului, Soljenițin adoptă, pentru desemnarea lumilor detenției, și metafora infernului, cu sursa în *Divina comedie* a lui Dante. Reprezentarea dată de Soljenițin pentru ceea ce comentatorii săi au numit „infern concentraționar”¹ relevă mai multe cercuri. Scriitorul indică lămurit doar „primul cerc”, lăsând cititorului posibilitatea de a înțelege diferențele în atrocitate dintre aceste lumi.

Lumea închisorii reprezintă un nivel superior al reclusiunii, în raport cu spațiul lagărului. Oamenii suferă din cauza privării de libertate, a hranei proaste și insuficiente, dar nu sunt supuși programului zilnic de hăituire nesfârșită. Dintre închisori, șarașka („închisoarea specială nr. 1 a MGB-ului”) are un regim incredibil de blând, deoarece deținuții nu sunt înfomețați sau obligați la munci epuizante. Asta face din ea doar „primul cerc” al infernului sau „anticamera” sa, rezervată intelectualilor – omologii poezilor și filosofilor Antichității din primul cerc al Infernului dantesc. În romanul *Primul cerc*, cunoaștem șarașka prin ochii unor deținuți transferați din lagăre. Se petrece astfel întâlnirea celor două lumi, intersectarea lor, cu reacții de ambele părți (cei privilegiați de regimul blând al închisorii și cei proaspăt aduși aici). Faptul „banal” că deținuții că poartă numere cusute pe haine îl indignează pe tânărul (și încă naivul) deținut Valentin Priantcikov. La rândul lor, zekii ieșiți din lagăr au revelația unei lumi superioare:

– Unde am ajuns? Nu o să mai fiu silit să mă bălăcesc prin apa înghețată! 40 de grame de unt! Pâine neagră la discreție! Avem voie cu cărți! Poți să te razi! Supraveghetorii nu îi bat pe zeki! Ce zi măreată este aceasta? Ce culme luminoasă? Poate că am murit? Oare nu visez? Cred că am ajuns în rai!

– [...] Sunteți tot în infern, dar v-ați înălțat în cercul superior, primul în toate sensurile cuvântului. Ați întrebat ce înseamnă șarașka? Dacă vreți, e o fantasmă a lui Dante².

Dacă se poate trece de la un cerc al infernului la altul, se poate trece și dintr-o lume a reclusiunii în alta. Variantele sunt destul de numeroase, acoperind posibilitatea de a schimba un loc mai aspru cu unul mai blând sau invers. La Soljenițin sunt de găsit treceri din lumea liberă în închisoare, din închisoare în lagăr, din lagăr în închisoare sau din lagăr în deportare, iar din deportare în clinica oncologică și înapoi, din clinică în deportare.

În vederea unei „călătorii” dintr-o lume a detenției în alta s-a pus la punct un sistem înfricoșător: „corăbiile Arhipelagului” sunt nave de oțel închise („vagon-zak”-uri) sau dube din oțel, iar „porturile” sunt închisorile de tranzit și punctele de tranzit ale lagărelor. În această succesiune de perindări dintr-o lume în alta, își dovedesc importanța închisorile de tranzit, pentru că ele „gradează trecerea spre lagăr. Inima omului n-ar putea suporta o trecere bruscă, dintr-un singur salt”³.

---

¹ V. Luba Jurgenson, *Experience concentrationnaire est-elle indicible? Essai*. Préface de Jacques Cateau, Éditions du Rocher, Monaco, 2003.

² A. Soljenițin, *Primul cerc*, vol. I. Traducere de Iulia Bodnari, Editura Univers, București, 2009, p. 20.

³ Idem, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. I, ed. cit., p. 388.

Un fel de coborâre *ad inferos* este transferul din închisoare în lagăr, prilej pentru deținut de a conștientiza libertățile păstrate încă în lumea din care a plecat: „Cugetul meu era înmărmurit după numai câteva zile de lagăr. O, asta nu e închisoare! Închisorile sunt aripi. Închisorile sunt cutii cu gânduri. A flămânzi într-o închisoare, angajând controverse cu colegii de celulă, e ușor și vesel. Dar ia încearcă aici – să flămânzești, să te spetești și să taci zece ani: încearcă asta! Un pionier de oțel mă apucase deja, gata să mă strivească”¹.

Impactul trecerii dintr-o lume a reclusiunii în alta nu este la fel de mare precum în cazul intrării din lumea liberă într-o lume carcerală, dar dificultatea vine din părăsirea universului propriu de obișnuințe. În orice spațiu, omul reușește să-și facă o viață ordonată, așezată; plecarea spre un spațiu necunoscut îi risipește deținutului bruma de lucruri adunate și îl smulge din locul devenit oarecum „al său”. Când se întorc seara în lagăr, de la muncă, deținuții spun că se întorc „acasă”.

Toate lumile reclusiunii presupun suferința. Totuși, lagărul se dovedește cel mai crunt spațiu al detenției. Este o lume stranie, însă, pentru cineva care o cunoaște nemijlocit, este mai reală chiar decât lumea „obișnuită”. În raport cu lumea din afară, aici totul se redimensionează. Lucruri simple, obișnuințe pentru omul liber, dobândesc altă valoare. În nuvela *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, imaginea lagărului este alcătuită din detalii semnificative, de genul că a deține două perechi de încălțăminte potrivite pentru anotimpuri diferite devine un lux nepermis. Atenția deținutului se concentrează pe alte aspecte decât atenția omului liber, iar asemenea detalii trasează limitele vieții concentraționare. Soljenițin nu obosește să caute cuvinte capabile să comunice oroarea specifică lagărului, „această lume sinistră, unde fiecare roade pe cine poate, unde viața și conștiința omului se cumpără pe o rație de pâine cleioasă”². Abuzul de a ține oamenii închiși este cu atât mai înfiorător cu cât înseamnă a închide valori fundamentale pentru omenire, de vreme ce „oamenii stau în lagăr pur și simplu și pentru credința în Dumnezeu, și pentru setea de adevăr, și pentru dragostea de dreptate. Precum și pentru absolut nimic”³.

În lumea lagărului, metafora lui Dante devine realitate⁴. Aici, „viața de zi cu zi a băștinașilor” are monotonia aspră a chinului: „Viața băștinașilor înseamnă muncă, muncă, muncă; frig, foame și viclesug”⁵. Munca, însoțită de înfometare, este gândită ca un mijloc de exterminare, nu ca modalitate de îmbunătățire a vieții omului. Deținuții fac munci extrem de grele, cu unelte rudimentare, iar prin faptul că li se refuză mecanizarea, ei sunt întorși spre începuturile umanității. Încercările deținuților de a-și procura sau de a-și confecționa diferite unelte care să le ușureze munca devin echivalente cu încercarea de a salva omenescul amenințat astfel să fie anihilat.

---

¹ Idem, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. II. Traducere de Ion Covaci, Editura Univers, București, 1997, p. 121.

² Ibidem, p. 201.

³ Idem, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. III. Traducere de Ion Vasile Șerban, Editura Univers, București, 1998, p. 167.

⁴ V. L. Jurgenson, *op. cit.*, p. 144.

⁵ A. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. II, ed. cit., p. 135.

În această lume îngrozitoare pentru ființa umană, chiar nevoile elementare ale omului sunt amenințate. Realitatea lagărului este trăită atât în conștiință, cât și în corp, dar corpul este cel care dă adevărata măsură a acestei lumi¹. Mărci ale suferinței trăite de Ivan Denisovici, pentru el adevărate repere în spațiu și timp, sunt dinții „rari, împutinați de scorbut la Ust-Ijma în patruzeci și trei, când era să dea ortul popii”². Hrana foarte proastă și distribuită în cantități foarte mici, somnul mereu insuficient și hărțuirea permanentă (număratoarea deținuților în mod repetat dimineața și seara, perchezițiile nesfârșite) aduc viața la limita superioară a suferinței.

Însă lumea lagărului este infernală mai ales pentru faptul că aici este vizată, cu o cruzime extremă, distrugerea ființei umane în ceea ce are specific, adică nivelul intelectual și cel spiritual. Omul este redus la un simplu număr, care devine mai mult decât un act de identitate, pentru că îi înlocuiește numele. Soljenițin semnaleză, ca fiind specific lagărului, „procesul aparte de obturare a orizontului intelectual și spiritual al ființei umane, de reducere a omului la condiția de animal”³ și subliniază că foarte greu de suportat este „permanenta și cleioasa indistinție (pentru un intelectual chinuitoare), sentimentul că nu ai personalitate, că ești doar un membru al brigăzii”⁴. Înainte de moartea fizică, finalitate urmărită prin regimul de viață impus în lagăr, se petrece distrugerea ființei etice. Tocmai de aceea lagărul nici nu are o realitate etică, deși este, ca spațiu fizic, asemenea oricărui alt spațiu. Mărci ale acestui spațiu non-etic sunt, în interpretarea L. Jurgenson, aspectul ermetic și dificultatea inițierii, caracteristice lumii lagărului⁵, precum și abolirea înlănțuirii dintre cauze și efecte care organizează lumea liberă⁶.

Despre al nouălea cerc al infernului concentraționar vorbește mai ales Varlam Șalamov în *Povestirile din Kolâma*, iar într-o scrisoare adresată lui Soljenițin afirmă că „lucrul cel mai teribil, cea mai mare osândă este aurul, munca la minele de aur”⁷. Kolâma, polul atrocității concentraționale, înseamnă gheață și frig extrem. extrem. Și ne amintim astfel că Dante imaginează al nouălea cerc al infernului ca fiind de gheață, nu de foc.

Legea spațiului concentraționar nu este decât o „parodie de lege” deoarece nu numai că nu apără individul, dar îl duce în mod inevitabil spre moarte⁸. Acest nou tip de lege corespunde unei societăți parodice, formată din numeroși deținuți (*zeki*) – o „națiune” distinctă, omogenizată, sau chiar o specie distinctă, cu o limbă

---

¹ V. Luba Jurgenson, *op. cit.*, p. 40.

² A. Soljenițin, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Traducere de Nina Grigorescu, Humanitas, București, 2000, p. 13.

³ Idem, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. II, ed. cit., p. 142.

⁴ Ibidem, p. 141.

⁵ V. L. Jurgenson, *op. cit.*, p. 181.

⁶ Ibidem, p. 186.

⁷ Varlam Șalamov, *Povestiri din Kolâma*. Traducere, tabel cronologic și note de Ioanichie Olteanu. Prefață de Ion Ianoși, Minerva, București, 1993, p. 295.

⁸ « La « loi » qui régissait les sociétés concentrationnaires n'était qu'une parodie de loi, dans la mesure où toutes les règles y menaient inexorablement à la mort » (Luba Jurgenson, *La représentation de la limite dans quelques récits des camps*, 01/12/2006, <http://www.vox-poetica.org/t/rl/jurgensonRL.html>).

proprie și cu un comportament specific. Aristocrația acestei societăți este formată, în același spirit parodic, din „oploșiți” (bucătari, medici, frizeri, șeful băii, șeful magaziei de colete etc.), adică cei care fac o muncă ușoară, căci, „în lagăr, competențele se măsoară pe o scală de valori inversă celei din viața civilă”¹. Un personaj precum Hromoi, din *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, prieten cu bucătarii, este un fel de prinț, în virtutea accesului la hrană, adevărata bogăție în acest spațiu. Forța în societate nu mai este dată de posesia unor diferite bunuri, ci de accesul la hrană și la celelalte lucruri simple, necesare omului în viața de zi cu zi, dar atât de greu de obținut în lagăr.

În virtutea constituirii unei adevărate națiuni a deținuților, cu o limbă proprie și cu un comportament specific, membrii se pot recunoaște cu ușurință chiar în afara lumii lagărului. În spital, Oleg Kostoglotov face de mai multe ori dovada acestui fapt, descifrând o serie de atitudini și cuvinte ce funcționează ca niște parole. El recunoaște în femeia de serviciu Elizaveta Anatolievna un om cultivat și rafinat, care a avut de suferit din cauza regimului opresiv; chirurgul Lev Leonidovici se trădează printr-o expresie argotică specifică lagărului, iar pe „nebul” din gară, care încerca să urce în tren fără să stea la coadă, Kostoglotov îl liniștește spunându-i că și el vine tot de acolo „unde nouăzeci și nouă plâng, iar unul râde”.

Realitatea lagărului are o forță specială de a se infiltra în celelalte lumi ale recluziunii, dat fiind că îi „urmărește” pe cei care l-au cunoscut într-o formă sau alta. Povara lagărului o poartă Kostoglotov, a cărui boală este, de altfel, urmarea tratării neglijente în lagăr a tumorii sale. Lumea lagărului ca amenințare apare în cazul lui Pavel Rusanov, îngrozit de vestea că sunt eliberați din lagărele de „reeducare” unii precum Rodicev și Guzun, trimiși acolo în urma denunțurilor făcute de el. Lagărul ca amenințare, dar în alt sens, apare și în închisoarea specială, prin imaginea sa de lume a detenției duse la extrem. Pentru refuzul de a colabora la un proiect, Gleb Nerjin va fi pedepsit cu transferul în lagăr. Amintirea lagărului rezistă, în conștiința lui Ignatici din *Casa Matrionei*, sub forma unui obiect păstrat încă, pufoaica, unul dintre cele mai importante obiecte ale oricărui deținut.

Într-un stat totalitar, îngrădirea libertății trece dincolo de lumile detenției propriu-zise, astfel încât statul întreg devine o lume a recluziunii. Atributele „libertății cu botniță” de care „se bucură” cei din afara închisorilor și lagărelor sunt teama permanentă, suspiciunea, trădarea ca formă de existență și minciuna.

Între lumea (oarecum) liberă și lumile recluziunii se creează o distanță foarte mare. Soția lui Nerjin trăia în Moscova, aproape de închisoare, dar, gândește cu amărăciune Nerjin, „putea să trăiască la fel de bine pe Marte”². Distanța nu este măsurabilă în spațiul fizic, ci în accesibilitate. Diferența nu o fac aproapele și departele, ci accesibilul și inaccesibilul, cunoscutul și necunoscutul. Frontiera dintre lumea liberă și lumea închisorii sau a lagărului nu poate fi trecută decât prin arestare. Irațională, năucitoare, arestarea îl aruncă pe individ într-un spațiu pe care nu îl poate înțelege, pentru că nu dispune de noțiunile adecvate. Realitatea noastră

---

¹ A. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. II, ed. cit., p. 173.

² Idem, *Primul cerc*, vol. I, ed. cit., p. 86.

se elaborează prin referința la experiența predecesorilor, pe care noi înșine o completăm, iar contactul cu lumea lagărului distruge această continuitate. Lagărul nu este recognoscibil și nu poate fi decodat pe baza celor transmise în memoria colectivă. În scrierile despre lagăr, asistăm la un eșec al reprezentării comune și la construirea unei „lumi de cunoștințe” complet noi¹.

Arestarea lui Innokenti Volodin, din romanul *Primul cerc*, apare în primul rând ca o agresiune, pentru că îl smulge pe tânărul diplomat din lumea cunoscută pentru a-l arunca într-o altă lume, necunoscută și ostilă. Simultan, arestarea îl aruncă într-o stare de groază și perplexitate. Accesul în lumea închisorii se face printr-un șir de coridoare și uși, sub supravegherea unor oameni insensibili la situația celui arestat. La nivelul comunicării verbale și al gesturilor, ei acționează mecanic atunci când îi iau în primire pe cei arestați: „Oamenii care îl primiseră la Lubianka, de rang infim și limitați, erau indiferenți față de individualitatea lui și de actul care îl condusesse acolo, dar de o vigilență extremă față de fleacurile pentru care Innokenti nu era pregătit și cărora nu le putea rezista”².

O lume a reclusiunii deosebită de închisoare și lagăr este spitalul. Acesta nu constituie un cerc al infernului concentraționar, pentru că finalitatea este alinarea suferinței, și nu producerea sa, precum în lagăr. Dincolo de această deosebire, clinica oncologică și lagărul sunt două lumi care seamănă prea mult, totuși, prin deznodământul care îi așteaptă pe majoritatea celor prinși aici. În romanul *Pavilionul canceroșilor*, Podduev este cel care are cinismul să rostească marele adevăr, pe care el îl conștientizează pe zi ce trece: „tot o s-o mierlim cu toții în curând”³. Se petrece, și în această lume, o depersonalizare a individului, prin tratamente ce au drept efect (nedorit, dar de neocolit) știrbirea integrității fizice. Ca și lagărul, spitalul uniformizează indivizii. Replica promptă și corectă a soarei Mita („Noi avem grijă de toți”) îi revoltă pe Rusanov și pe soția sa tocmai prin ideea de uniformizare.

Intrarea în lumea spitalului înseamnă tot un fel de arestare, pe care o face boala de data aceasta. Lipsa de inițiere a celui nou intrat își spune cuvântul și aici. Cu cât este omul mai puternic și nepăsător, cu atât este mai nepregătit pentru înțelegerea și acceptarea acestui spațiu – este ceea ce se vede clar în destinul lui Efrem Podduev, care era pregătit doar pentru viață, nu și pentru moarte.

Internarea lui Pavel Rusanov în clinica oncologică este prilejul pentru scriitor de a introduce ideea că acest spațiu este cu totul nou, de neînțeles, ca un lagăr la scară redusă. „Cadristul” Rusanov resimte acut izolarea la care este supus, deoarece „tumoarea îl acoperea ca un zid și el rămânea singur, de partea aceasta”⁴. El a trecut granița spre o lume necunoscută și înspăimântătoare, în care se simte neajutorat, iar poziția lui socială nu mai are nici o putere. Aici sunt alte legi decât în lumea exterioară, care nu pot fi eludate, pentru că sunt dictate de o instanță superioară oamenilor. Spitalul văzut cu ochii lui Rusanov este o lume urâtă, stranie, populată cu ființe înspăimântătoare (bolnavii, epuizați de boală, strigă de durere). Sora

---

¹ V. Luba Jurgenson, *op. cit.*, p. 147-148.

² A. Soljenițin, *Primul cerc*, vol. II, ed. cit., p. 366-367.

³ Idem, *Pavilionul canceroșilor*. În românește de Maria Dinescu și Eugen Uricaru, Editura Albatros, Editura Universal Dalsi, București, 1997, p. 20.

⁴ Ibidem, p. 28.

medicală Maria îl așteaptă în capătul scărilor „ca un soldat”, iar „Pavel Nicolaevici fu cuprins de groază”, înțelegând că îl așteaptă „o existență nouă, atât de grețoașă, încât îl îngrozea încă și mai tare decât tumoarea însăși”¹.

Spre deosebire de Rusanov, Oleg Kostoglotov nu este înspăimântat de straniețea și hidoșenia spitalului, deoarece nu este tocmai un neinițiat în ce privește contactul cu asemenea lumi. El a trecut deja prin „școala lagărului” și, prin comparație, clinica este adevărat loc de odihnă. În locul crispării și spaimii lui Rusanov, Kostoglotov aduce o altă perspectivă asupra acestei lumi, cu o anumită detașare și umor.

„Pavilionul numărul treisprezece” presupune o libertate numai aparentă. Teoretic, se poate ieși oricând din acest spațiu, dar, de fapt, boala obligă la un tip de încarcerare pe care, de la un punct încolo, nimeni nu o poate controla. Granița se trasează clar între lumea oamenilor sănătoși (liberi) și lumea oamenilor bolnavi (încarcerați). Eliberarea din această lume poate veni doar ca urmare a însănătoșirii; un simulacru de eliberare cunosc cei care sunt externați doar temporar, urmând să revină pentru noi investigații și tratamente, ori cei externați fără nici o șansă de însănătoșire (Azovkin pleacă să moară, fără să bănuiască sensul teribil cuprins în diagnosticul „tumor cordis, casus inoperabilis”).

Kostoglotov vine în lumea spitalului dintr-o altă lume a reclusiunii, din deportare „veșnică”, după ce trecuse și prin lumea crâncenă a lagărului. El este prins acum pe „coridorul dintre două veșnicii”, a pedepsei cu deportarea și a condamnării pe care o aduce boala. Și una, și cealaltă îl țin captiv, astfel încât el nu are nici măcar libertatea de a merge să-și procure buretele de mesteacăn, pentru a-și lecui tumoarea, deoarece „drumul Rusiei îi era închis”.

Însă deportarea poate fi văzută, de asemenea, drept acces la o lume a libertăților simple, mărunte: de a-și aranja singur „patul” (asta însemnând să aștearnă pufoaica pe jos într-o izbă foarte joasă – „casă separată”), libertatea de a sta în întuneric și în liniște și, mai ales, libertatea de a merge singur, neînsoțit și nesupravegheat. Soljenițin însuși a cunoscut acestea și le comunică, în rânduri care vibrează de emoția transmisă: „Și iată că *mă duc!* Oare toată lumea poate înțelege această vorbă mare, liberă? Merg *de unul singur!* Nici în părți, nici în spate nu există automate. Mă întorc – nimeni!”². Dacă intrarea în lagăr, din lumea liberă venind, producea un șoc, în raport cu ce se știa dinainte, trecerea de la reclusiunea cruntă la reclusiunea mai blândă (deportarea, fie ea și veșnică), este menită să-l facă pe om fericit: „totul în mine cântă: sunt liber! sunt liber!”³.

Fericirea îl încearcă și pe Kostoglotov, în dimineața externării. Pentru el, aceasta este ziua libertății depline, care îi produce euforie. De fapt, este doar o breșă în viața lui de deportat „pentru veșnicie”. Când se trezește din euforie, Kostoglotov își amintește care este locul lui în lume, hotărât de alții, și înțelege, cu durere, că nu poate rămâne cu Vera Gangart, pentru că ei aparțin unor lumi diferite.

Înțelegem din scrierile lui Soljenițin că închisoarea și lagărul, în loc să-i ia cu adevărat omului libertatea, îl fac liber în sens spiritual, îl eliberează de condiționările vieții obișnuite. Libertatea interioară pe care o au deținuții este un bun pe care nici

---

¹ Ibidem, p. 16-17.

² Idem, *Arhipelagul Gulag 1918–1956. Încercare de investigație literară*, vol. III, ed. cit., p. 313.

³ Ibidem, p. 315.

măcar cei care i-au încarcerat nu îl au. Deținutul Bobânin este superior, din acest punct de vedere, ministrului securității de stat Abakumov, căruia îi spune: „Omul căruia i-ați luat *totul* nu mai este sub stăpânirea voastră, e liber”¹. Mai degrabă el, ministrul, este lipsit de libertate, deoarece lui îi este frică pentru propria viață și pentru funcția sa. Pe Abakumov îl ține prizonier secretul îmbogățirii sale din prada de război adusă din Germania. El trăiește sub povara întrevederilor nocturne cu Stalin, adevărate probe de loialitate, care, în fața unui asemenea „examinator”, mereu suspicios și imprevizibil, devin probe de curaj.

Dar, fapt paradoxal și semnificativ, nici măcar Stalin nu este liber. „Închisoarea” lui este spațiul securizat al camerei sale de lucru („Nici mare, nici înaltă, camera avea două uși și poate și o fereastră, dar atât de ermetic ascunsă de un stor, încât se confunda cu peretele”²) și al „camerei de culcare”, „cu tavanul jos, strâmtă, fără nici o deschizătură, cu aerul care circula printr-un dispozitiv special. Lambriurile de stejar de pe pereți erau dublate de plăci blindate care îmbrăcau zidăria”³. Dincolo de acestea, Stalin este, mai ales, prizonierul propriilor temeri și obsesii legate de eventuale trădări și conspirații, al slăbiciunii specifice bătrâneții, al singurătății sterile și al neîncrederii față de toți.

Libertatea interioară, accentuată de răpirea libertății exterioare, înseamnă manifestare a forței spirituale, care își are sursa în legătura cu Dumnezeu. Marea taină este că omul nu e singur. Calmul și puterea de a-și accepta condiția în aceste lumi ale reclusiunii par nebunești în ordinea rațiunii umane, dar tocmai rațiunea a fost izgonită din aceste lumi.

Lumile reclusiunii sunt lumi ale „încercării”. Ca încercare extremă, reclusiunea poate fi o șansă de renaștere spirituală sau un risc de degenerare, o spune Soljenițin atât direct, în capitolul *Sufletul și sârma ghimpată* din *Arhipelagul Gulag*, cât și indirect, în textele sale literare pe această temă. Lumea lagărului pare absurdă, dar sensul ei profund este dat de asceza involuntară pe care o presupune reclusiunea⁴.

În lumile reclusiunii, fiecare își găsește propria soluție de a rezista. Probleme de supraviețuire pune, cu adevărat, lagărul, de aceea se poate vorbi aici despre o multitudine de variante pe care le găsesc deținuții. Cea mai accesibilă soluție de supraviețuire, pentru că este cea mai rudimentară, o reprezintă acceptarea condiției de „oploșit”. Pentru deținuții evoluți din punct de vedere spiritual, această soluție nu reprezintă o salvare, ci o degradare umilitoare. Cei mai revoltați, care nu-și pot accepta condiția, aleg evadarea, cu prețul de a primi o nouă condamnare sau chiar de a fi uciși. Există deținuți care aleg o variantă extremă de evadare – evadarea din viață. Este interesant că, de cele mai multe ori, nu sinuciderea este văzută drept soluție, ci automutilarea⁵. Și mai există o soluție, cea mai solidă, pe care lumea lagărului o revelează deținuțului – credința în Dumnezeu.

---

¹ Idem, *Primul cerc*, vol. I, ed. cit., p. 119.

² Ibidem, p. 122.

³ Ibidem, p. 156.

⁴ V. Georges Nivat, *Le phénomène Soljénitsyne*, Fayard, Paris, 2009, p. 116-117.

⁵ Despre această soluție scrie pe larg V. Șalamov, într-o scrisoare adresată lui Soljenițin, susținând că, în condiții foarte dure, cum au fost cele de la minele de aur din Kolâma, „oamenii nu rămân niciodată oameni”, iar „salvarea, izbăvirea de aur o poate aduce numai invaliditatea” (V. Șalamov, *Povestiri din Kolâma*, ed. cit., p. 288-291).

Convingerea lui Soljenițin, construită pe propria experiență, dar bazată și pe mărturiile ale unor supraviețuitori din lumile recluziunii, este că, în alegerea soluției de supraviețuire, decisivă rămâne calitatea umană sau forța spirituală a fiecăruia. Aceasta se întemeiază pe credința în Dumnezeu, libertatea interioară nefiind altceva decât scânteia de divinitate, care nu se poate stinge. Plasarea accentului exclusiv pe latura spirituală rămâne calea de supraviețuire pe care o adoptă Soljenițin. Totdată, el teoretizează renunțarea la grija pentru viața biologică, recunoscând, totuși, limita impusă de trupul vulnerabil: „Trebuie să intri în pușcărie fără să tremuri pentru viața calduță pe care ai părăsit-o. [...] Trecându-i pragul, trebuie să-ți spui: viața mea s-a sfârșit. Numai spiritul meu și conștiința mea îmi rămân scumpe și importante [...] Dar cum să-ți preschimbi trupul în piatră?”¹.

În recluziune, suferința singură nu este de ajuns pentru a-i da un sens lumii, important este și cum va fi purtată suferința. Dacă nu se păstrează demnitatea umană, suferința nu este purificatoare. Ivan Denisovici întruchipează răbdarea și cinstea în condiții extreme, în care puțini pot dovedi sau pot păstra aceste calități. El nu s-a înrăit în lagăr, nu s-a abrutizat și încă se mai poate implica, responsabil, în muncă. Așa cum se știe din experiența monahilor, munca, mai ales cea manuală și însoțită de rugăciune, ajunge asceză purificatoare. În ce privește rugăciunea, experiența lui Ivan Denisovici pare să se limiteze la strigătul disperat în momente de pericol, cum este acela din timpul percheziției de seară. Și tocmai aceasta este rugăciunea autentică, scurtă și intensă, strigătul după ajutorul lui Dumnezeu, pornit din suflet, în condițiile în care ajutor nu poate veni de nicăieri. Strânse laolaltă, „întâmplările cotidiene din viața anonimului Ivan dobândesc semnificația unei pilde exemplare”². Viața austeră, cu muncă și rugăciune, definește spațiul mănăstirii, iar lagărul apare, în această lumină, ca un spațiu al ascetismului.

În viziunea asupra recluziunii, amprenta lui Soljenițin este inconfundabilă. Atrocitățile acestor lumi infernale nu pot distruge lumina cristică, iar alegerea acestei căi „transformă încercarea în asceză”³. Oricât de absurd ar părea, în aceste lumi fericirea este posibilă, mărturisește Soljenițin. Nu putem decât să-i dăm dreptate lui Nichita Sturze, atunci când afirmă că lumina și forța operei soljenițiene nu pot fi înțelese decât prin prisma experienței de viață a autorului și, mai mult, că genialitatea lui Soljenițin se nutrește din smerenia și forța sa interioară⁴. Soljenițin reprezintă o voce aparte, prin capacitatea de a vedea lumea în frumusețea sa primordială și darul de a vedea în om umanitatea sa, care nu sunt altceva decât lucrurile cele mai rezistente, fiind esențiale. Soljenițin a știut să vadă, să înțeleagă lucrurile esențiale și să vorbească oamenilor despre ele.

---

¹ A. Soljenițin, *Arhipelagul Gulag 1918 – 1956. Încercare de investigație literară*, vol. I, ed. cit., p. 96.

² Livia Cotorcea, *Al. Soljenițin sau „lumina din noi”*, în „Studii de slavistică”, vol. 7, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1996, p. 83.

³ « Ce choix transforme l'épreuve en ascèse, au sens fort d'un combat pour l'essentiel » (Olivier Clément, *L'esprit de Soljénitsyne*, Stock, Paris, 1974, p. 20).

⁴ V. Никита Струве, *Явление Солженицына. Попытка синтеза, в Между двумя юбилеями 1998-2003. Писатели, критики, литературоведы о творчестве А.И. Солженицына. Альманах. Русский путь, Москва, 2005, с. 264-265.*